

De Kathager beemden in Vaesrade

Fig. 1. Elzenbroekbos met massale bloei van Bittere veldkers *Cardamine amara* in de Kathager Beemden. Foto Stef Keulen.

Stef Keulen

Kathager Beemden in Vaesrade

Summary. The Kathager Beemden in Vaesrade (Beekdaelen) in the province of Limburg is a nature reserve developed on the banks of Geleenbeek brook. Due to many natural events and human manipulation the area has acquired a multitude of different biotopes, including lime marsh which is very rare in the Netherlands. The area hosts at least 37 land snail and slug species, 11 freshwater snails and some mussel species. Nine land snails and one freshwater species appear on the Dutch Red list. All protests by environment activists could not prevent the building of the highway Buitenring Parkstad along this nature reserve; the future will learn what impact that may have.

Het gebied

Veel 'vondsten' beginnen met toeval, zo ook in dit geval. Als pas afgestudeerd bioloog wees iemand me op dit mooie, maar vrijwel onbekende gebied, 'waar veel natuur was'. En zo was het ook. Het gebied is door de geaccidenteerdheid en de verschillen in ondergrond zeer gevarieerd. Vele gebeurtenissen, zowel natuurlijke in het verre verleden als recent menselijk ingrijpen, hebben het gemaakt tot wat het nu is: een natuurgebied zonder weerga. En zeer rijk aan mollusken, zoals ik korte tijd later ontdekte.

De Kathager Beemden, zo'n 25 hectare groot, liggen in Vaesrade, gemeente Beekdaelen. Het gebied ligt in het beekdal van de Geleenbeek en wordt omsloten door een aantal wegen. De noordelijke helling van het dal is hier zeer steil, over een afstand van 150 m wordt een hoogteverschil van 40 m overbrugd. In het centrum van het natuurmonument bevindt zich open water; er omheen ligt een smalle gordel van moerassen die overgaan in zeer natte wilgenbossen en vochtige elzenbroekbossen. Daar weer omheen liggen hooilanden, afgewisseld met droge stukken

beuken-eikenbos en akkers.

In het verleden, zeg 200 jaar terug, was vrijwel geheel landelijk Zuid-Limburg in agrarisch gebruik en waren alleen wat moeilijk te bewerken kleine delen hiervan gevrijwaard. Dit was ook het geval in de Kathager Beemden. Een beemd is een graslandperceel in een beekdal. Langs de hele Geleenbeek waren deze graslanden aanwezig. Vaak waren ze vochtig tot drassig en werden ze als hooiland gebruikt. Deze extensief agrarisch gebruikte graslanden kenden (en kennen) een enorme botanische rijkdom. Er groeiden in deze omgeving veel orchideeën, *Parnassia palustris*, Kleine valeriana *Valeriana dioica* en nog veel meer kleinoden.

In het brede beekdal ter plekke van de Kathager Beemden is veel kwel, diffuus uittredend grondwater. Aan de voet van de helling zijn bronnetjes te vinden waarvan het water in kleine stroompjes richting beek vloeit. Op diverse plaatsen is het er dan ook zo nat dat er percelen elzenbroek ontstaan zijn. Deze kennen een zeer rijke voorjaarsflora, met hele velden Bittere veldkers

Fig. 2. Kalkmoeras in de Kathager Beemden. Foto Stef Keulen.

Cardamine amara (fig. 1) en bijvoorbeeld veel Gewone dotterbloem *Caltha palustris* en Slanke sleutelbloem *Primula elatior*. De overstromende Geleenbeek zette regelmatig vele hectaren van het natuurgebied blank. In de jaren '30 van de vorige eeuw werd de beek gekanaliseerd zodat de waterafvoer verbeterd werd. In de Kathager Beemden werd een nieuwe bedding gegraven om daarmee een grote, scherpe bocht uit de loop te halen. Die oude beekloop verlandde langzaam maar was nog lang in de beemden herkenbaar. De graslanden die er direct aan grensden bleven als hooiland in gebruik. De Geleenbeek is nu van het natuurterrein gescheiden door een dijk, het voedselrijke water van de beek bereikt het natuurterrein niet meer.

Kalkmoeras

In het beekdal is in de loop der tijd löss afgezet, maar deze is deels door erosie weer verdwenen, vooral van de steile hellingen in het noordelijke en oostelijke deel van het gebied. Daar dagzomen voedselarme en ontkalkte zanden. In de nabijheid van de Geleenbeek is beekklei afgezet. En waar het grondwater langs de oevers stagneerde is veen tot ontwikkeling gekomen. De bodem in dit deel van Zuid-Limburg is niet stabiel, er zijn breuksystemen aanwezig. In de ondergrond van de Kathager Beemden bevindt zich de Benzenraderbreuk. Langs de breuk beweegt aan een zijde de ondergrond relatief naar boven ten opzichte van de andere zijde. Als gevolg daarvan is het kwelwater in een deel van de beemden kalkrijk ten opzichte van de andere zijde. Het verschil in kalkrijkdom (carbonaatrijckdom) komt in de vegetatie tot uiting: er is lokaal sprake van een 'kalkmoeras' met bijbehorende plantengroei (fig. 2). Dit type habitat is in Nederland zeer zeldzaam en ook in Zuid-Limburg komt het slechts op enkele

plekken voor.

Mijnbouw

Begin 1900 kwamen de Staatsmijnen tot ontwikkeling, de bevolkingsomvang van de dorpen in de omgeving nam sterk toe en dit luidde voor de Kathager Beemden een aantal grote veranderingen in. Bij de Staatsmijnen hoorde een kolenwasserij, deze gebruikte het schone water van de Geleenbeek en loosde het vuile er weer op. In de loop van de tijd raakte de beekbodem vervuild met een dikke laag kolenslib. Door al het slib en de slechte waterzuivering was het water van de beek vervuild en rijk aan voedingsstoffen. In de delen van de beemden die regelmatig overstromd werden nam de voedselrijkdom sterk toe, wat tot verruiging leidde. Sommige organismen profiteren daarvan, brandnetel *Urtica spec.* en braam *Rubus spec.* tieren er welig. Maar ook onder de weekdieren zijn er veel soorten die van een vochtige, voedselrijke, beschaduwde omgeving houden. Eén van de redenen waarom er hier zoveel soorten te vinden zijn.

De mijnbouwactiviteiten hadden nog een ander effect. Als de steenkool gewonnen was werd het concessiegebied verlaten en stortten de mijngangen in. Dit veroorzaakte aan het oppervlak ongewenste effecten. De muren van huizen in zo'n gebied scheurden en op sommige plaatsen daalde de bodem. In het centrale deel van de Kathager Beemden trad dit effect in hoge mate op, vooral in de jaren '60 en '70. Door de bodemdaling vernatte het gebied, uiteindelijk zelfs zo sterk dat er in het centrum een open water ontstond. Het effect werd nog versterkt door de eigenaar die met graafwerkzaamheden de plas verdiepte en vergrootte. Van de werkzaamheden uit die tijd rest, be-

Fig. 3. Oorvormige glasslak *Eucoberesia diaphana*. Foto Stef Keulen.

halve de plas, nog een dragline op een zelf opgeworpen terp, op een bijna ontoegankelijke plaats. De plas verlandt alweer en de graafmachine verandert langzaam in roest. Over enige tijd zullen beide weer verdwenen zijn.

Biodiversiteit

Door zowel natuurlijke omstandigheden als menselijk ingrijpen zijn er in dit gebied een zeer groot aantal verschillende biotopen, die ook nog eens vloeiend in elkaar overgaan. Vlak – geaccidenteerd; relatief kalkarm – kalkrijk; beschaduwd – onbeschaduwde; droog – vochtig – nat; veen – klei – löss – zand; rijk aan voedingsstoffen – relatief arm; enzovoort. De verscheidenheid in abiotische omstandigheden is enorm, dit leidt tot een zeer grote biodiversiteit. Een klein aantal groepen planten en dieren is goed onderzocht. Er zijn meer dan 400 soorten hogere planten waargenomen; zwammen worden op zo'n 400 soorten geschat; er zijn meer dan 100 soorten broedvogels aangetroffen en zeven soorten reptielen en amfibieën. Het beeld is steeds zo'n beetje hetzelfde: als een groep in deze Kathager beemden goed onderzocht wordt, dan wordt er een substantieel deel van de in Nederland voorkomende soorten gevonden.

De mollusken zijn ongeveer 30 jaar geleden zowel op zicht als met behulp van strooisel-/bodemmonsters goed onderzocht (Keulen, 1984). Dit resulteerde in 37 soorten landslakken, 11 soorten zoetwaterslakken en een aantal niet verder benoemde soorten erwtenmossels, ongeveer de helft van het aantal soorten dat in Nederland aangetroffen kan worden (tabel 1). Negen soorten landslakken staan op de Rode lijst: twee zijn bedreigd, vijf kwetsbaar en twee gevoelig. Van de zoetwaterslakken is één soort bedreigd.

Als er bijzondere omstandigheden zijn, komen er vaak ook bijzondere planten en dieren voor. Onder de mollusken zijn dit bijvoorbeeld Gegroefde naaldslak *Acicula fusca* (zie Keulen, 1996), Kleine blinkslak *Aegopinella pura*, Oorvormige glasslak *Eucoberesia diaphana* (fig. 3) en Zegge-korfslak *Vertigo moulinsiana* (Keulen, 1985; Keulen & De Bruyne 1998). De lijst is aan een update toe. Een grote zoetwatermossel als de Zwanenmossel *Anodonta cygnea* is destijds niet aangetroffen, maar nu worden die schelpen regelmatig als prooi van ratten of muskusratten op de oever van de centrale plas gevonden. Ook bijvoorbeeld het ontbreken van een soort als Dwerg-korfslak *Vertigo pygmaea* bevreemdt. In de wat drogere, nu verruigde weilanden is die soort zeker te verwachten.

Bedreigingen

In de loop der jaren is er heel wat (juridische) strijd gevoerd om het gebied te behouden. Soms had dat snel resultaat, bijvoorbeeld bij het tegengaan van de bouw van een honderdtal woningen aan de noordzijde van het gebied in de tachtiger jaren, en soms had het geen resultaat. Sinds kort loopt er een auto-weg door het beekdal en over de helling aan de noord-oostzijde langs de Beemden: de Buitenring Parkstad. Die helling fungeert waarschijnlijk als inzigtgebied van hemelwater voor een belangrijk deel van het natuurgebied. De auteur heeft, als voorzitter van het lokale Instituut Voor Natuureducatie en duurzaamheid (IVN) en met grote organisaties als Natuurmonumenten en de Limburgse Natuur en Milieufederatie tot aan de Raad van State geprocedeerd. Desondanks is die weg er toch gekomen. De Kathager Beemden waren een Beschermd Staats Natuurmonument en zijn daarna onderdeel van het Natura 2000-gebied Geleenbeekdal geworden. Maar blijkbaar kunnen deze predi-caten geen grote ingrepen in de directe omgeving voorkomen.

Toekomst

In de toekomst van het natuurgebied? In de vorige eeuwen kende dit gebied een agrarisch, extensief beheer. Na de Tweede Wereldoorlog is het aangekocht door een jager en natuurliehebber die sommige delen, zoals het schraalgrasland, maaide en de plas in het centrum vergrootte. In de daaropvolgende jaren werd het beheer van het grasland voortgezet door IVN en de Stichting Instandhouding Kleine Landschapselementen (IKL). Sinds eind 90-er jaren is Natuurmonumenten eigenaar. Het maaibeheer van het schraalgrasland werd voortgezet. Maar dit gebeurde veel rigouzeuzer dan in het verleden waardoor soorten als Gegroefde naaldslak, Oorvormige glasslak en Zegge-korfslak ernstig te lijden hadden onder het beheer en waarbij de twee eerstgenoemde soorten zelfs dreigden te verdwijnen. Het beheer is om die reden aangepast. Helaas had de zeer hete en lange zomer van 2018 een verdere decimering van de populaties tot gevolg (naturetoday.com). Wat de toekomst brengt is moeilijk te voorspellen, maar onder de eigenaar Natuurmonumenten zal dit gebied zeker zeer waardevol blijven.

Geraadpleegde bronnen

- KEULEN, S.M.A., 1984. De Kathager Beemden. Verslag ter afsluiting van de cursus 'IVN-Natuurgids', ongepubliceerd.
- NATURE TODAY. www.naturetoday.com/intl/nl/naturereports/message/?msg=24850. Geraadpleegd 10-01-2018.
- KEULEN, S.M.A., 1985. De waterstand in de Kathager Beemden (Zuid-Limburg) en *Vertigo moulinsiana*. Correspondentieblad van de Nederlandse Malacologische Vereniging 222: 5-6.
- KEULEN, S., 1996. *Acicula fusca* (Montagu, 1803) in de Kathager beemden. Correspondentieblad van de Nederlandse Malacologische Vereniging 290: 60.
- KEULEN, S.M.A. & R.H. DE BRUYNE, 1998. Het huidige voorkomen en de biotoop-bescherming van de Zegge-korfslak *Vertigo moulinsiana* (Dupuy, 1849) in Nederland. Correspondentieblad van de Nederlandse Malacologische Vereniging 300: 19-24.

Adres van de auteur
biostekel@gmail.com

Mollusken van de Kathager Beemden (Keulen, 1984, gewijzigd)

Nederlandse naam	Wetenschappelijke naam	Rode lijst	Belangrijkste habitat
landmollusken			
Stekelslak	<i>Acanthinula aculeata</i>		rietveld + bos
Gegroefde naaldslak	<i>Acicula fusca</i>	gevoelig	rietveld
Bruine blinkslak	<i>Aegopinella nitidula</i>		natte delen
Kleine blinkslak	<i>Aegopinella pura</i>	bedreigd	natte delen
Bruine wegslak	<i>Arion subfuscus</i>		ruigte
Zwarte wegslak	<i>Arion hortensis</i>		ruigte
Egel-wegslak	<i>Arion intermedius</i>		ruigte
Rode wegslak	<i>Arion rufus</i>		natte weide
Bos-wegslak	<i>Arion silvaticus</i>		ruigte
Plompe dwergslak	<i>Carychium minimum</i>		natte delen
Witgerande tuinslak	<i>Cepaea hortensis</i>		natte delen
Zwartgerande tuinslak	<i>Cepaea nemoralis</i>		rietveld
Vale clausilia	<i>Clausilia bidentata</i>		bos
Glanzende agaathoren	<i>Cochlicopa lubrica</i>		natte delen
Tandloze korfslak	<i>Columella edentula</i>	kwetsbaar	rietveld
Kleine akkerslak	<i>Deroceras laeve</i>		natte delen
Gevlekte akkerslak	<i>Deroceras reticulatum</i>		overall
Boerenknoopje	<i>Discus rotundatus</i>		overall
Oorvormige glasslak	<i>Eucobresia diaphana</i>	gevoelig	rietveld + bos
Gladde tolslak	<i>Euconulus fulvus</i>		rietveld
Struikslak	<i>Fruticicola fruticum</i>	kwetsbaar	bos
Wijngaardslak	<i>Helix pomatia</i>	kwetsbaar	rietveld + bos
Bos-aardslak	<i>Lehmannia marginata</i>		bos
Grote aardslak	<i>Limax maximus</i>		ruigte
Bos-loofslak	<i>Monachoides incarnatus</i>		bos
Ammonshorentje	<i>Nesovitrea hammonis</i>		natte delen
Grote glansslak	<i>Oxychilus draparnaudi</i>		overall
Dwergpuntje	<i>Punctum pygmaeum</i>		rietveld
Barnsteenslak	<i>Succinea putris</i>		natte delen
Haarslak	<i>Trochulus hispidus</i>		overall
Scheve jachthorenslak	<i>Vallonia excentrica</i>		weide
Dikke korfslak	<i>Vertigo antivertigo</i>	kwetsbaar	bos
Zegge-korfslak	<i>Vertigo moulinsiana</i>	kwetsbaar	rietveld + bos
Gestreepte korfslak	<i>Vertigo substriata</i>	bedreigd	rietveld
Grote kristalslak	<i>Vitrea crystallina</i>		rietveld + bos
Doorschijnende glasslak	<i>Vitrina pellucida</i>		rietveld
Donkere glimslak	<i>Zonitoides nitidus</i>		natte delen
Watermollusken			
Ovale kapslak	<i>Acroloxus lacustris</i>		poelen
Draaikolk-schijfhoren	<i>Anisus vortex</i>		poelen
Grote diepslak	<i>Bithynia tentaculata</i>		poelen
Leverbotslak	<i>Galba truncatula</i>		moeras
Witte schijfhoren	<i>Gyraulus albus</i>		poelen
Traktorwieltje	<i>Gyraulus crista</i>		poelen
Gladde schijfhoren	<i>Gyraulus laevis</i>	bedreigd	poelen
Vlakke schijfhoren	<i>Hippeutis complanatus</i>		poelen
Grote poelslak	<i>Lymnaea stagnalis</i>		poelen
Puntige blaashoren	<i>Physella acuta</i>		poelen
Rivier-erwtmossel	<i>Pisidium amnicum</i>		stroompje
Erwtmossel	<i>Pisidium spec.</i>		
Glanzende schijfhoren	<i>Segmentina nitida</i>		poelen
Platte pluimdrager	<i>Valvata cristata</i>		poelen